

mezi výzkumným programem a teorií. V souvislosti se skutečností, že Lakatos připouští možnost oživení tzv. degenerovaného programu, tj. toho, který přestal být vědecky inspirativní, ptá se Fajkus, zda Lakatosova koncepce může mít unifikující a univerzální charakter ve smyslu závazné normy.

Oprávněně se Fajkus velmi kriticky staví ke stanoviskům P. Feyerabenda v šesté kapitole. Poukazuje na skutečnost, že Feyerabend obrátil vztah mezi teorií a pozorováním, který postulovali pozitivisté domnívajíc se, že pozorování je na teorii nezávislé. Feyerabend se naopak domnívá, že empirický význam pozorování je určen teorií. Proto nemůže být žádná teorie vyvrácena konfrontací s empirickými fakty. Odtud vyplývá Feyerabendovo tvrzení o existenci alternativních teorií, mezi nimiž nelze pomocí vědeckých a logických prostředků rozhodnout. Vítězství teorie vysvětluje Feyerabend „mocenskými“ a „politickými“ faktory. Tím se věda dostává do souboru všech možných sociokulturních aktivit. Z tohoto důvodu nemá podle Feyerabenda smysl ani filozofie, ani historie vědy. Tyto Feyerabendovy názory se staly předmětem Fajkusovy kritiky. Fajkus poukazuje na jejich spojením s postmodernistickým výkladem chápání světa, tj. s jejich odmítáním velkých vyprávění. To však podle jeho názoru znamená ve svých důsledcích rezignaci na jakékoli teoretické myšlení.

Závěrečná, sedmá, kapitola je věnována současnému stavu a tendencím ve filozofii a metodologii vědy. Fajkus v ní konstatuje, že jednotlivé pokusy o postižení vědy pomocí jediného principu jako je verifikacionismus, falsifikacionismus či striktní vědecké paradigma nebyly úspěšné. Fajkus se domnívá, že tyto principy byly navíc formulovány s určitým preskriptivním záměrem a pozitivně hodnotí současný obrat k deskriptivnímu pojetí, který nalézá u G. Holtona. Sám se k tomuto obratu kloní také a na tomto základě dochází k pluralistickému pojetí vědeckosti. Domnívá se, že ve filozofii vědy došlo k obratu i v pojetí vědecké racionality: zatímco dříve byla věda označována za racionální na základě vnějších kritérií, nyní definice racionality vychází z postupů vědy samotné.

Vydání Fajkusovy knihy je záslužným počinem zvláště v dnešní době, kdy je potřeba vědu znát nejenom proto, že se sama stává problematickou díky svému vnitřnímu i vnějšímu vývoji, ale také proto, že jí je třeba bránit před pseudovědou. Na poměrně malém rozsahu 136 stran nebylo možné postihnout všechny problémy, které jsou s filozofií vědy spojené. Chybí mi například — právě v souvislosti s vyrovnáváním se s postmoderním pojetím vědy — zmínka o pracích S. Toulmina. Avšak i ve formě, v níž byla napsána, poslouží práce jako zasvěcená informace pro zájemce a první vodítko pro ty, kdo se budou chtít problematikou filozofie vědy zabývat hlouběji.

Ivana Holzbachová

Czesław G ł o m b i k : *Impulsy i zblżenia*. Katowice 1996, 205 s.

Knižní zeň Czesława Głombika (nar.1935) z devadesátých let¹, profesora Slezské univerzity v Katovicích, dává tušit, že mnohaleté badatelské úsilí, soustředěné na dějiny filozofie 19. a 20. století, představuje bohatě zásobený zdroj, ze kterého se lze dočkat ještě dalších plodů. Svědčí o tom rovněž poslední z nich, *Impulsy i zblżenia. Siedem szkiców z dziejów czesko-polskich kontaktów filozoficznych*. Śląsk, Katowice 1996.²

Kniha studii, věnovaných (s výjimkou studie o historických souvislostech slovanského sjezdu) jednotlivým osobnostem dějin českého filozofického myšlení, kterou autor otvírá postavou Jana Husa, je uspořádána chronologicky a její časové začlenění zůstává v rámci Głombikova vědeckého zájmu ustáleno na poslední dvě století.

Autor představuje v souvislostech polského filozofického a kulturního prostředí Jana Kollára, Oldřicha Kramáře, Josefa Kratochvila a Tomáše G. Masaryka. Portrét posledního z nich vychází

1 Např. *Początki neoscholastyki polskiej*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1991, s.276.

2 Kniha vydavatelství Śląsk je sponzorována z prostředků vydavatelského fondu katowického vojvodství.

z dobré obeznámenosti autora s výsledky práce brněnského filozofického centra, jehož knihu *Kapitoly z dějin české filozofie 20. století*. Red. J. Gabriel, vyd. Masarykova univerzita, Brno 1992, hodnotí v šesté kapitole, zaměřené na nejnovější dějiny české filozofie.³ Knihu prof. Lubomíra Nového *Filozof T.G. Masaryk. Problémové skici* (1994), Głombik v kapitole věnované T.G. Masarykovi významně doplňuje široce pojatým přehledem polských reflexí Masarykovy tvorby od dobových recenzí z konce minulého století (M. Zdziechowski), přes meziválečné období (K. Ajduki-wicz), až po výsledky nejnovějšího badatelského zájmu současných filozofů (S. Jedynak).

Pátá kapitola o nadějích a rozčarováních kolem myšlenky slovanského filozofického kongresu, tematicky navazuje na stať, jejíž ústřední postavou je Jan Kollár a jeho pojetí slovanské vzájemnosti. Głombik odlišuje literární a kulturní vzájemnost od slovanské vzájemnosti „jako takové“, jejíž existenci nelze předpokládat v libovolné oblasti, a dokumentuje problém vzájemnosti v dobovém kontextu neuskutečněného slovanského filozofického kongresu, plánovaného na dobu těsně před začátkem první světové války, který měl zahájit T.G. Masaryk přednáškou „Problém slovanské filozofie.“

Úvodní skica o Janu Husovi nezkoumá tuto reformátorskou osobnost na pozadí dobových myšlenkových proudů 14. a 15. století, ale z perspektivy polského ekumenického myšlení, které otázku Husa otevřelo a učinilo předmětem pokoncilových diskusí posledních desetiletí. Novátorské názory z katolického Polska, ve kterých přmočarostí vynikl zejména Stefan Swieżawski (přišel mj. s otázkou, zda je Hus heretikem nebo předchůdcem II. vatikánského koncilu)⁴, jsou o to významnější, že inspirovaly nejen diskuse v mimopolské církevní a společensko-kulturní literatuře, ale rovněž názorovou proměnu samotného Vatikánu. Z českých autorů, kteří „případ Hus“ domýšleli jak z pozic husitských, tak i z pozic společné křesťanské konfese, Głombik připomíná a široce cituje Emila J. Havlíčka a další autory.

Knihu prof. Głombika může český čtenář ocenit z více důvodů a souhlasit lze rovněž s názorem jednoho z recenzentů, profesora Karlovy univerzity Stanislava Sousedíka, že zejména přínosné jsou obě kapitoly, ve kterých Głombik hodnotí méně známé postavy české filozofie — Oldřicha Kramáře a Josefa Kratochvíla. Autor předkládanými sedmi studiemi navazuje na polského historika filozofie Władysława M. Kozłowského, který jako první z polských filozofů věnoval svůj zájem současné české filozofii, a současně jej významně doplňuje právě studií o Oldřichu Kramářovi. Český filozof přírody, který stál mimo oficiální univerzitní vědu (jeho přijetí odmítly univerzity v Praze, Vídni i v Krakově), se stal ve své době na krátko známým pouze jako pedagog, když navrhoval dalekosáhlou reformu českého středního školství.

Na obálce knihy Czesława Głombika jsou portréty dvou osobností v situaci pomyslného dialogu — polského filozofa W.M. Kozłowského (1858–1935), který o polské filozofii a sociologii přednášel v Praze na Karlově univerzitě v r. 1923, a českého reformátora Jana Husa. Prof. Głombik patří k těm, kteří neúnavně a s velkou osobní opravdovostí rozvíjejí polsko-české filozofické vztahy. Lze si jen přát, aby pomyslný dialog, který naznačuje portrét J. M. Kozłowského, zakladatele Polsko-československé společnosti (Poznaň 1923), a který přesvědčivě uskutečňuje prof. Głombik, přinesl i na české straně zajímavou partnerskou odezvu. Olomoucké aktivity, završené např. vydáním autorova díla *Český novotomismus třicátých let* (Votobia 1995)⁵ a pilné kontakty moravských filozofických center se Slezskou univerzitou vzbuzují naději do budoucna, že v deva-

3 Jak o tom svědčí např. recenze na Filozofický slovník a bibliografii Jana Patočky, sleduje autor českou filozofickou produkci s kritickou reflexí a podnětnými dodatky. Srov. Cz. Głombik: „O słownikowym wydawnictwie olomunieckich filozofów“, *Kwartalnik filozoficzny* 1997, T. XXV, Z.4., s.187-198 a Cz. Głombik: „Dzieło Jana Patočki w bibliograficznym przeglądzie“, *Ruch filozoficzny* 1997, T. LIV, nr 4., s. 557–566.)

4 Srov. dále: „Jan Hus - heretyk czy święty? Z Prof. Stefanem Swieżawskim rozmawia Anna Karoń“, *Wież*, R.XXXVI, 1993, nr 2, s. 92-100.

5 Viz Pavlincová, Helena: „Czesław Głombik - tomizm czasów nadziei...“, *Religio*, roč. 5., 1/97, s.88–90.

desátých letech zesílený dialog může přispět nejen k vzájemnému poznání historie filozofického myšlení ve středoevropském prostoru, ale posloužit i jako inspirace pro nové společné projekty.

Svatava Navrátilová

J. Dębowski, L. Gawor, S. Jedynak, K. Kosior, J. Zdybel, L. Zdybel: *Mała encyklopedia filozofii*. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1996, 572 s.

Malou encyklopedii filozofie (MEF) připravil kolektiv pracovníků Fakulty filozofie a sociologie Univerzity Marie Curie-Skłodowské v polském Lublinu. Není to běžná slovníková příručka. Obsahuje sice rozsáhlý soubor základních filozofických termínů a pojmů a vybraných filozofických problémů, škol a filozofických proudů a směrů z dějin filozofie i z filozofie současné, ale chce současně informovat o integrativních funkcích, které filozofie plní jak uvnitř sebe samotné, tak i v dalších oborech (v literatuře, umění, právu, politice, humanitních a přírodních vědách). Významným specifikem MEF jsou hesla věnovaná filozofickým aspektům v doktrínách světových náboženství, ale zejména ta hesla, která sledují filozofii v jednotlivých zemích v rámci konkrétních daných kulturních tradic a která ukazují, jak filozofie tyto tradice spoluvytváří. Mezi těmito hesly pak našeho čtenáře přirozeně zaujme heslo Česká filozofie, jehož vysoce poučeným autorem je profesor Stanisław Jedynak a které uvádí v rámci průřezu našim myšlením tradici Univerzity Karlovy, Tomáše Štítného, Jana Millče z Kroměříže, Jana Husa, Jednotu bratrskou, J. A. Komenského, B. Bolzana, A. Smetanu, F. Palackého, F. Čupra, J. Dasticha, G. A. Lindnera, O. Hostinského, F. Krejčího, F. Drtinu, J. Tvrdeho, T. G. Masaryka, J. Popelovou, R. Kalivodu, K. Kosíka, J. Patočku, Filozofický časopis a vedle pražských filozofů výslovně připomíná i brněnskou historicko-filozofickou školu a jmenovitě L. Nového. Malá encyklopedie filozofie přesvědčuje o vysoké úrovni práce lublinských filozofů z UMCS a jistě zaujme široký okruh uživatelů přesvědčivým úsilím ukázat úzké spojení filozofie s kulturními a společenskými tendencemi a aktivitami.

Jan Zouhar

Daniel C. Dennett: *Druhy myslí — K pochopení vědomí*. Archa, Bratislava 1997, 170 s.

V edici „Mistři věd“ (na kterou recenzent upozornil již v předchozím ročníku SP FF BU) vyšla — k nyní velmi živé a bohaté diskusi o povaze vědomí — významná publikace od uznávaného filosofa D. C. Dennetta. Autor hned v první větě čtenáře ujišťuje, že „nám filosofům jdou lépe otázky než odpovědi“ (s. 11). Vlastní problematiku pak člení do šesti kapitol, jejichž názvy jsou: 1. Jaké druhy myslí existují? 2. Intencionalita: přístup intencionalních systémů. 3. Tělo a jeho mysl. 4. Jak se intencionalita stala středem pozornosti. 5. Stvoření myšlení. 6. Naše mysl a jiné mysl. — Text je doplněn komentovaným úvodem do „dalšího čtení“ a obsáhlou bibliografií.

Hned výchozí kapitola hrozí zahltit čtenáře množstvím problémů, jež nadhazuje. Ale to je dobře. Až příliš často při úvahách o lidské mysli se setkáváme s redukcionistickými představami, při nichž je mysl interpretována jen jako svého druhu biologický komputer. Také z tohoto důvodu je zřejmě důležité vymezit, zda intencionalní přístup k realitě není pouze „svévolnou antropomorfi-zací“ (s. 36). I u jednoduchých organismů dochází při reakci na podněty z vnějšího prostředí k hledání „dobra“, přičemž disponují rozmanitými orgány s rozlišovací schopností, která umožňuje nějaké jednoduché přepínání (typu „zapnuto, anebo vypnuto“). Metaforicky — a přibližně — je tato intencionalita přirovnána k modelu „zámek a klíč“ (s. 43). Odtud není daleko k myšlence, že „mysl je v zásadě anticipátor, generátor očekávání“ (s. 62). Při této činnosti zpracovává informace a sugeruje přirovnání k elektronickému médiu. Dennett se nevyhne připomínce podvědomě